

Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej. T. 1. Red. Z. Jasiński, B. Cimała. Opole 2012, INP UO, ss. 400.

W końcu 2012 roku z inicjatywy Instytutu Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego ukazał się pierwszy tom *Leksykonu Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*. Ta fundamentalna praca, mająca iście pionierski charakter, zaplanowana została na wydawnictwo trzylitrowe, pisane metodą holenderską. Leksykon jest świadectwem prawdziwych relacji polsko-czechosłowackich, a następnie polsko-czeskich i polsko-słowackich, w całym ich bogactwie i różnorodności. Jest też dowodem, że te relacje są dziełem zwykłych ludzi, którzy na przekór ideologiom i bieżącej polityce potrafili zbudować „miejsca wspólne” służące nie tylko Polakom, Czechom i/lub Słowakom, ale także dowodem budowania wspólnot międzyludzkich. Działo się tak mimo różnicy poglądów, przejawu nacjonalizmów, ksenofobii i zaściankowości. Nie pomagała także tradycja i bieżąca polityka sprawujących władzę, w interesie których nie było pojednania, ale konfrontacja i niechęć do umożliwiania współpracy. To właśnie ten nurt doszedł do głosu wówczas, gdy kształtowała się polsko-czeska granica w 1920 roku – ale nie tylko wtedy – i gdy obie strony zamierzały wytargować na arenie międzynarodowej, jak najwięcej dla siebie, bez względu na dalekosiężne skutki. Leksykon obejmuje różne okresy dziejów – czasy wzajemnej konfrontacji, ale i czasy współdziałania i pełnego zrozumienia.

W Leksykonie występuje pięć kategorii haseł: najczęściej jest biogramów ludzi związanych z życiem polskim na omawianym obszarze. Druga kategoria to hasła prezentujące poszczególne miejscowości, w których występowały polskie organizacje, dokumentujące przejawy aktywizacji mniejszości narodowej. Trzecia grupa haseł to hasła rzeczowe przedstawiające m.in. zjawiska takie jak: dwujęzyczność, imigracja Polaków do Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego, ruch separatystyczny, ruch robotniczy, ludowy, związkowy, duszpasterstwa ewangelickie i katolickie, partie polityczne, organizacje związkowe, gospodarcze, np. polską spółdzielczość, organizacje polonijne o charakterze kulturalno-oświatowym (biblioteki, zespoły teatralne, muzyczne, chóry, szkoły, ochronki, gniazda sokole, kluby sportowe). W tej kategorii mieszczą się także hasła o wymiarze gospodarczym (banki, spółki, organizacje spółdzielcze, drukarnie), religijnym, (konfesyjne związki młodzieży, kobiet i mężczyzn obu najważniejszych wyznań, organizacje charytatywne). Czwarta kategoria to hasła dotyczące mediów, które były dostępne w różnym czasie. Są to hasła związane z prasą, omawiającą całe bogactwo czasopiśmiennictwa, oraz samodzielne publikacje książkowe, polskie programy radiowe i telewizyjne. W tej kategorii znalazły się dane dotyczące tytułów prasowych, redaktorów, drukarni produkujących gazety i czasopisma. Piątą kategorią są hasła problemowe, których celem jest ukazanie wielu aspektów funkcjonowania środowiska polskiego w różnych okresach historycznych.

Chronologicznie analizowana problematyka dotyczy głównie XIX i XX stulecia, niemniej niektóre hasła wychodzą poza tę granicę, sięgając w głąb dziejów. Takimi przykładami są m.in.: biogram Melchiora Grodzieckiego czy Jerzego Trzanowskiego, a także hasła odtwarzające dzieje miejscowości, niektóre hasła rzeczowe, np. *Ewangelicy na Śląsku Cieszyńskim*. Takie ujęcie świadczy o chęci uzyskania pełnego obrazu dziejów diaspory polskiej na tym terenie. Najwięcej, co zrozumiałe, informacji dotyczy trzech ostatnich wieków, kiedy po likwidacji systemu feudalnego tworzyło się społeczeństwo kapitalistyczne z jego instytucjami politycznymi, społecznymi i kulturalnymi, a także oddolnymi ruchami zmierzającymi do powstawania społeczeństwa o pogłębionej tożsamości narodowej i społecznej. Takimi organizacjami były: Zabawy narodowe na Śląsku Cieszyńskim w latach 1867–1871, Związek Austriackich Ślązaków, Związek Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”, Towarzystwo Nauczycieli Polskich w CSR, a także organizacje o charakterze lokalnym, np.: Towarzystwo Oświatowe „Jedność” we Frysztacie, Towarzystwo Społeczne „Polonus” w Żylinie. W tym obszarze szczególnie interesujące są organizacje: „Złączenie Polskie” i jego następcą – Towarzystwo Uczących się Języka Polskiego powołane w roku szkolnym 1847/48 – nazwy miały ukryć ich narodowy charakter. Stowarzyszenia te są dowodem istnienia potrzeb narodowych Polaków w monarchii habsburskiej. Odtąd coraz szerszym nurtem rozwijały się one po lewej stronie Olzy.

Leksykon analizuje wiele czynników ludzkiej działalności, jak chociażby: kulturalną, oświatową, ekonomiczną, społeczną, zawodową, sportową, religijną, turystyczno-krajoznawczą itp. Bardzo dużo miejsca redaktorzy temu poświęcili organizacjom kulturalnym i oświatowym, a także przedstawili sporą liczbę pism wychodzących na obszarze Zaolzia, a będących odzwierciedleniem różnych form wymienionej działalności. W tomie obok sztandarowych czasopism, takich jak: „Ewangelik”, „Nasz Kraj”, „Nowiny Ostrawskie”, „Głos Robotniczy” itp., omówione są także pisma niszowe, jak np. „Inwalida” – pismo informacyjne skierowane do poszkodowanych, o treści antypolskiej, pismo adresowane do polskich harcerzy „Na Placówce” czy „ucieszne pismo ludowe dla rozweselenia i rozrywki” – „Pokrzywy”, o tyle specyficzne, że skierowane przeciw Czechom i ruchowi ślązakowskiemu. Są także przedstawione pisma o charakterze religijnym: „Dla wszystkich”, zawodowym: „Metalowiec” czy „Górnik” i „Maszynista i Palacz”, formacyjnym – „Dzwon” wydawany dla kapłanów katolickich, „Skarbiec Domowy” dla rodzin. Mieli swoje pismo polscy legionieści – „Echo Maruderskie” wychodzące w pierwszym roku trwania I wojny światowej. Dziś pismo to interesujące jest także jako dokument edytorski, gdyż powielane było na hektografie. Miały swe organy związeki zawodowe, np. „Związkowiec”. Reprezentowane są także pisma młodzieżowe, np. „Jutrzenka”, dziecięce. Nie zabrakło też pism satyrycznych. Takim był „Kocur”. Wspomniane „Pokrzywy” miały

charakter antyczeski, zaś „Kocur” skierowany był przeciwko Polakom. Ukazane zostały także dodatki do pism, np. „Młodzież Katolicka”, „Młodzież Ewangelicka”. Odzwierciedlona została w ten sposób różnorodność treściowa pism adresowanych do wszystkich czytelników, jak i do poszczególnych ich grup wiekowych, stanowych, zawodowych, religijnych itp. Jest zarazem dowodem różnych form działania, zabezpieczających potrzeby wszystkich potencjalnych czytelników.

Wydawnictwa prasowe były związane z różnymi edytorami. Pisma urzędowe wydawały organy administracyjne różnych szczebli, czasami ukazywały się jako czasopisma dwujęzyczne o identycznej treści, gdyż władzom zależało, by wiadomości w nich zawarte dotarły do wszystkich odbiorców i były dobrze zrozumiane, a co za tym idzie – respektowane. Miały swe organy partie polityczne i także ugrupowania, ruchy społeczne, zawodowe, religijne i młodzieżowe, organizacje kulturalne, oświatowe, rolnicze, sportowe oraz przedstawiciele różnych zawodów. Część gazet miała charakter ogólnopolski, niektóre obejmowały swymi informacjami powiat, inne poszczególne miejscowości. Tych haseł jest w Leksykonie najwięcej, a indeks ich zawiera blisko 70 tytułów.

Leksykon ujmuje także efemerydy, jak np. „Pomoc Wszystkim. Nadzwyczajny numer żniwno-dziękczynny”, który ukazał się jednorazowo w nieokreślonym roku (prawdopodobnie w 1932) i nie jest odnotowywany w istniejących dotychczasowych bibliografiach. Znany

jest tylko ze zbiorów prywatnych Stanisława Zahradnika, autora wielu innych haseł. Jest to ważny element ukazujący bardzo szerokie spectrum działania i funkcjonowania polskiej mniejszości, stąd już w tomie 1 znalazło to swoje odzwierciedlenie

Na ogół prezentowane hasła mają obszerną bibliografię, oddającą stan wiedzy, ale znajdujemy także takie, które powstały w oparciu o ustny przekaz członków rodziny. Często dzięki tej metodzie zostały ocalone od zapomnienia ważne postacie życia polskiej diaspory. Najwięcej, gdyż blisko 90, jest haseł osobowych. Biogramy obejmują pisarzy, artystów, nauczycieli, polityków i działaczy społecznych, inżynierów, kapłanów i naukowców, działaczy zbrojnej konspiracji podczas II wojny światowej. Są postaci należące do czołówki polskiego ruchu narodowego, jak Paweł Stalmach, Ryszard Kunicki, naukowcy badający dzieje tego regionu, jak: Józef Chlebowczyk, Franciszek Popiołek, przedstawiciele klanu Buzków, Michejdów. Wielu jest działaczy zasłużonych dla ruchu robotniczego, ludowego, działaczy związkowych, sportowych, gospodarczych, bojowników ruchu oporu. Są to ludzie przez całe życie związani z Zaolziem, ale i tacy, którzy przybyli tam w pewnym okresie swego życia i związali się z tą ziemią. Występuje także odwrotna sytuacja, gdy urodzeni i wychowani na Zaolziu wywedrowali z różnych przyczyn stąd i wnieśli znaczące wartości w rozwój innych regionów Polski, Europy i świata. Część z przedstawianych działaczy odegrała pierwszoplanową rolę w dziejach

tego obszaru Górnego Śląska, ale nie brakuje działaczy szczebla lokalnego, związanych z jedną tylko organizacją lub jedną miejscowością. Przypomnienie wszystkich pozwala pełniej dostrzec złożoność polskiego ruchu narodowego w Czechach i Słowacji.

Koncepcja Leksykonu narodziła się w połowie lat osiemdziesiątych XX stulecia w ramach Centralnego Programu badań Podstawowych, koordynowanego przez Instytut Badań Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Warunki tegoż programu zakładały gromadzenie materiału, natomiast nie przewidywały druku. Pierwsze w pełni opracowane hasła opublikowane zostały na łamach miesięcznika „Opole” w latach 1986–1989. Pismo to opublikowało około 300 haseł zredagowanych przez Zenona Jasińskiego. Tenże Autor w 1990 roku w ramach prac kontynuowanych nad Leksykonem wydał w postaci zeszytu próbnego *Mały Leksykon Nadolziański* (Opole 1990). Było to wydanie bibliofilskie w nakładzie zaledwie 100 egzemplarzy. Zamierzenia Autora, mimo dużej popularności przedstawionego wydawnictwa, musiały jednak zostać zawieszono, gdyż zmiany systemu politycznego w Polsce, a potem w Czechosłowacji wymusiły zmianę koncepcji, weryfikację wielu haseł oraz poszerzenie ich listy. Dopiero w 2011 roku staraniem Jasińskiego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki prace nad Leksykonem zostały włączone w projekt nr 1 H 11 021380, który przewidywał wydanie haseł drukiem. Niestety wielu Autorów uczestniczących w początkowym etapie

przygotowania dzieła zmarło. Spośród 35 autorów przygotowujących hasła do tomu 1 aż 18 już nie żyje. Nie sprzyjało to pracom redakcyjnym, wymagało wielu uzupełnień natury bibliograficznej, a redaktorzy musieli dodać te informacje, które znalazły się w nowszej literaturze, a wcześniej były niedostępne. Wszyscy twórcy haseł wykonali benedyktyńską pracę, poszukując i wykorzystując rozmaite źródła i rozproszoną literaturę.

Zgodnie z intencją autora Wstępu i redaktora tomu Z. Jasińskiego: „Podstawowym celem projektu *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej* jest usystematyzowanie wiedzy o życiu Polaków na ziemiach czeskich i słowackich, ich aktywności kulturalno-oświatowej, społecznej, gospodarczej i politycznej w dotychczasowych dziejach, jak i obecnie, a także o uwarunkowaniach życia i działalności polskiej mniejszości na badanym obszarze, uchronienie od zapomnienia dorobku materialnego i duchowego polskiej diaspory w Czechach i Słowacji, wkładu Polaków w rozwój tych obszarów, dostarczenie informacji o ludziach i sprawach Śląska Zaolziańskiego, udokumentowanie niezwyklej aktywności jego mieszkańców na różnych polach, swoistego fenomenu kulturowego. Utrwalenie w świadomości młodego pokolenia Polaków mieszkających po jednej i drugiej stronie Olzy oraz Tatr faktów świadczących o wielkiej organicznej i narodowej pracy poprzednich pokoleń i dzisiejszych dokonaniach Rodaków mieszkających w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej. Danie

świadczenia ich trudu i powodu do dumy z dokonań”.

Ten zamiar został w pełni osiągnięty, niezależnie od zauważonych błędów literowych, niedoskonałości redakcyjnych (np. s. 16) wynikających chociażby z objętości dzieła i skomplikowanej jego struktury. Powstała praca zasługująca na wielką uwagę. Sięgnąć po nią powinni studenci, uczniowie klas licealnych, a także nauczyciele. Z pewnością omawiana praca przydatna będzie politologom, bohemistom, historykom, polonistom, kulturoznawcom, socjologom i badaczom polsko-czeskiego i polsko-słowackiego pogranicza. Ta liczba adresatów wskazuje na merytoryczny rozmiar przedsięwzięcia, będącego próbą syntezy problematyki omawianej w recenzowanej publikacji. Niezaprzeczalnym walorem Leksykonu jest wielostronność widzenia prezentowanych zagadnień.

Osobom pracującym nad Leksykonem należy życzyć, by kolejne tomy były równie udane merytorycznie i edytorsko; w wydanym tomie ważną rolę odgrywają ilustracje, zarówno te kolorowe we wkładkach, jak i archiwalne czarno-białe, z których wiele ma unikatowy charakter.

Elżbieta Skrzypek

***Chrześcijanie i muzułmanie razem dla pokoju/Christians and muslims together for peace.* Red. M.T. Kozubek, T. Czakański, W.J. Sztyk. Katowice 2012, Prowincja Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, ss. 314.**

Recenzowana książka jest 11. tomem serii „Szkola Seraficka”, w której po raz drugi podjęto problematykę dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego – tym razem w aspekcie pokoju. Inspiracją był XI Dzień Islamu w Kościele katolickim w Polsce. Redaktorzy tomu, a jednocześnie organizatorzy sympozjum, które z tej okazji odbyło się w Katowicach w dniu 25 stycznia 2010 roku, opracowali wygłoszone wystąpienia oraz zebrali dodatkowe artykuły o charakterze naukowym, popularnonaukowym i informacyjnym.

Publikacja składa się z czterech głównych części zatytułowanych odpowiednio: *Chrześcijanie dla pokoju*, *Muzułmanie dla pokoju*, *Aneks* i *Kalendarium 2010/2011*. Całość poprzedzają: wprowadzenie od Redakcji, okolicznościowe Słowo wstępne ks. bpa Romualda Kamińskiego (przewodniczącego Komitetu ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi KEP) oraz dwa dokumenty: „Orędzie na zakończenie ramadanu. Id al-Fitr 1431 Hidżry/2010 A.D.” oraz „Oświadczenie Rady Wspólnej Katolików i Muzułmanów na XI Dzień Islamu w Kościele katolickim w Polsce”. W zasadzie obydwie powinny znaleźć się w *Aneksie* wraz z innymi przedrukami. Za umieszczeniem ich w tym miejscu przemawia